

Ольга Вовк, аспірант кафедри історіографії, джерелознавства та археології, заступник директора Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОСТАТІ В. Н. КАРАЗІНА В ІСТОРІОГРАФІЇ КРАЇН ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

Стаття присвячена дослідженню історіографічних образів визначного українського науковця, просвітителя, громадського діяча, засновника Харківського університету В. Н. Каразіна (1773–1842). Проаналізовано масиви публікацій, що сформувалися в історичній літературі країн Європи (Болгарія, Велика Британія, Російська Федерація, Чехія) та Північної Америки (США) протягом ХХ–ХХІ ст. Схарактеризовано соціально-політичний контекст, в якому відбувалося становлення гуманітарних студій в означених країнах протягом досліджуваного періоду часу. Досліджено напрямки дискусій, що точилися на сторінках фахових європейських та американських видань. Зроблено висновки щодо специфіки репрезентації образів В. Н. Каразіна у різних соціокультурних умовах.

Ключові слова: Харківський університет, В. Н. Каразін, історіографія, образ, країни Європи та Північної Америки

Olga Vovk, PhD student of Department of Historiography, Source Studies and Special Historical Disciplines, Deputy Director of P. T. Tronko Center for Area Studies

V. N. Karazin Kharkiv National University

REPRESENTATION OF VASYL' KARAZIN'S IMAGE IN THE EUROPEAN AND NORTH AMERICAN HISTORIOGRAPHY

The present paper deals with the study of historiographical images the famous Ukrainian scientist, inventor, public figure and founder of Kharkiv University Vasyl' Karazin (1773–1842). The massifs of Bulgarian, British, Russian, Czech, US historical publications dating from the 20th to the 21th centuries were analyzed. The social and political context in which was becoming humanities research in the mentioned countries during the study period was characterized. The types of discussion that took place on the pages of the professional European and American editions were investigated. The conclusions about the specificity of the representation Karazin's images in various socio-cultural conditions were obtained.

Keywords: Kharkiv University, Vasyl' Karazin, historiography, image, the European and North American countries

У 2015 р. Харківський університет – найстаріший на теренах Лівобережної України – відзначає своє 210-тиріччя. Ця обставина додатково актуалізує необхідність вивчення історії навчального закладу, який справив значний вплив на розвиток не лише української, а й східноєвропейської науки, освіти та культури. Однією з ключових постатей в історії університету є особистість Василя Назаровича Каразіна (1773–1842) – визначного науковця, просвітителя, громадського діяча, який найбільше уславився як головний натхненник відкриття вищої школи в Харкові. Ця особистість привертала увагу науковців та публіцистів понад півтора століття, що сприяло накопиченню значного пласту відповідних публікацій, висуненню різноманітних думок та суджень стосовно ролі В. Н. Каразіна в історії Східної Європи. Тож на порядку денному постає питання щодо необхідності узагальнення та систематизації наявних в літературі оцінок діяльності цього історичного діяча.

Протягом ХХ – ХХІ ст. біографія В. Н. Каразіна потрапляла до поля зору не лише українських

дослідників, а й істориків та публіцистів за межами держави. Звісно, кількість розвідок, що вийшли друком за кордоном, є на порядок меншою порівняно з «материковою» історіографією. Наприклад, за період з 1860 по 2015 рр. зафіксовано 545 каразінознавчих публікацій, маркованих нами як «вітчизняні», в той час як «закордонних та діаспорних» було налічено лише 49. Багато в чому така ситуація може бути пояснена тим, що для зарубіжної історіографії постать В. Н. Каразіна ніколи не була «першоплановою». На відміну від «материкової» України, де цю людину завжди долучали до числа найяскравіших постатей у вітчизняній історії, за кордоном у більшості випадків В. Н. Каразін поставав цікавим, проте не унікальним діячем: одним зі сподвижників Олександра І (США); знаним представником одного з балканських родів, що уславив своє ім'я на освітянській ниві (Болгарія) тощо. Крім того, слід мати на увазі й обмеженість доступу до джерел та літератури з каразінознавчої тематики з боку європейських та американських науковців (особливо це стосується архівних матеріалів, які відклалися у фондах харківських, московських, петербурзьких (ленінградських) та інших архівів, а тому через об'єктивні причини протягом тривалого часу не були доступні), що закономірно могло накладати відбиток на валідність досліджень та обґрунтованість висновків.

Варто зазначити, що взаємна ізольованість «материкового» й «діаспорного та закордонного» дискурсів певною мірою позначилася на тому, що інтерпретація особистості В. Н. Каразіна у працях зарубіжних дослідників на сьогоднішній день залишається одним з відносно малодосліджених аспектів сучасної української історіографії. При цьому, якщо специфіка формування історіографічних образів В. Н. Каразіна в діаспорному інтелектуальному середовищі почасти вже висвітлювалася в наукових публікаціях¹, то творчість науковців, що представляли країни Європи та Північної Америки донині не ставала предметом спеціального дослідження.

Закордонні науковці поза емігрантським середовищем (представники країн Центральної Європи та Північної Америки) у своїх публікаціях неодноразово вказували на В. Н. Каразіна в контексті внутрішньої та зовнішньої політики Російської імперії часів правління Олександра І. Одним з перших про «особистого друга молодого царя»² згадав чеський історик, філософ та громадський діяч Т. Г. Масарик (1850–1937) у своїй книзі «Росія та Європа» (вперше була видана в Німеччині у в 1913 р.)³. Фундаментальне дослідження з російської історії, філософії та літератури, матеріали для якого автор збирав протягом кількох десятиліть, було замислене як спроба висвітлення історії Російської імперії та гострих політичних проблем, що стояли перед цією країною наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., крізь призму творчості Ф. М. Достоєвського⁴. Однією з ключових проблем, якій приділив увагу Т. Г. Масарик, стала ідея русофільського панславізму, яка, одночасно з антагоністичною їй теорією австрославізму, відчутно впливала на розвиток чеської політичної думки середини ХІХ – початку ХХ ст.⁵

Не дивлячись на інтерес до постаті Ф. М. Достоєвського, автор досить побіжно торкнувся літературних, естетичних та філософських проблем його творчості. По суті своїй критика була політичною, а крізь аналіз творчості російського письменника Т. Г. Масарик висловив власну незгоду з програмою русофільського панславізму, вказавши, що концепція приєднання слов'янства до Російської імперії не мала достатнього обґрунтування та не знаходила достатньо вагомих підвалин в історії та сьогоденні цієї країни. На думку вченого, основним гальмівним чинником у цьому процесі був царизм, який не лише робив неможливою думку про допомогу слов'янським народам з боку Росії, а й заважав розвитку самої імперії. Примітно, що Т. Г. Масарик підтримав першу російську революцію 1905 р., вбачаючи в ній потенціал для повалення абсолютизму, хоча не сприйняв більшовицький переворот 1917 р.⁶

Зважаючи на такі політичні переконання чеського науковця, вагоме місце у книзі «Росія та Європа» приділене історії російського лібералізму, зокрема, першим рокам правління Олександра І.

¹ Вовк, О.І. (2014). Василь Каразін в інтелектуальному середовищі західної української діаспори: до питання історіографічного образу. *Українознавчий альманах, вип. 17*. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 136–139.

² Масарик, Т.Г., Абрамов, М.А. (отв. ред.). (2000). *Россия и Европа*. Санкт-Петербург: РХГИ, 82.

³ Масарик, Т.Г., Абрамов, М.А. (отв. ред.). (2000). *Россия и Европа*. Санкт-Петербург: РХГИ, 2.

⁴ Егорова, К.Б. (2010). Т. Г. Масарик: от «русского вопроса» к «Русской акции». *К истории идей на Западе: «Русская идея»*. Санкт-Петербург: Изд-во Пушкинского Дома, 351.

⁵ Егорова, К.Б. (2010). Т. Г. Масарик: от «русского вопроса» к «Русской акции». *К истории идей на Западе: «Русская идея»*. Санкт-Петербург: Изд-во Пушкинского Дома, 347.

⁶ Егорова, К.Б. (2010). Т. Г. Масарик: от «русского вопроса» к «Русской акции». *К истории идей на Западе: «Русская идея»*. Санкт-Петербург: Изд-во Пушкинского Дома, 353.

Увагу автора, так само як і вже згаданих вище А. Г. Мазура й Л. І. Страховського, привернув анонімний лист, переданий Олександрю I у перші дні його воцаріння на престолі. Проте якщо російські діаспорні дослідники досить абстрактно характеризували зміст цього документа, вказуючи передусім на викладені там пропозиції реформ в управлінні імперією, насамперед у сфері освіти й науки, то Т. Г. Масарик назвав його «планом установаження конституційної монархії»¹, який, втім, виявився нежиттєздатним та через деякий час став непотрібним, так само, як і його автор В. Н. Каразін.

Після Першої світової війни та падіння Російської імперії, відповідно краху зазнала й ідея русофільського панславізму. Але не можна сказати, що «російське питання» зникло з порядку денного новоствореної незалежної Чехословацької республіки, першим президентом якої став Т. Г. Масарик. Політичні та економічні потрясіння призвели до відтоку мігрантів з підпорядкованих Росії територій до інших країн. Велика їх частка опинилася саме у Чехословаччині завдяки програмі «Російська акція», одним з ідеологів якої став особисто Т. Г. Масарик². Програма була розрахована не тільки на «укорінення» російських біженців у чехословацькому культурному середовищі, а й на збереження їх самобутньої науки та культури. Багато в чому така політика посприяла швидкому розвитку українських та російських гуманітарних студій в еміграції, які, зокрема, торкалися й питань каразінознавства.

Після закінчення Другої світової війни підйом історичного слов'янознавства намітився у країнах Західної Європи та Північної Америки. З. С. Ненашева пов'язувала цю тенденцію зі зростанням міжнародного авторитету СРСР та розширенням сфери його впливу на слов'янські країни Центральної та Південно-Східної Європи³. Починаючи з другої половини 1940-х рр. у Франції, Великобританії, США та інших державах розширилася мережа славістичних дослідницьких центрів, які часто займалися підготовкою кадрів не стільки для університетів, скільки фахівців у галузі радянської експертизи для урядових організацій (в першу чергу це було характерно для США)⁴. Відповідно західноєвропейські та північноамериканські спеціалісти в основному займалися вивченням проблем нової та новітньої історії, зокрема, історії суспільних та національно-визвольних рухів, ідейно-політичного та духовного життя у слов'янських країнах і т. д., а тому особистість В. Н. Каразіна потенціально потрапляла до їхнього поля зору.

Британський історик А. Палмер, з-під пера якого вийшла низка розвідок, присвячених біографіям європейських правителів XIX ст., згадав про В. Н. Каразіна в монографії «Alexander I: Tsar of War and Peace» («Олександр I: цар війни та миру», 1974 р.)⁵. Дослідник традиційно зупинився на епізоді з анонімним листом, який був покладений на стіл молодого імператора одразу після його сходження на російський престол. А. Палмер пояснив стрімкість, з якою зміг вибудувати свою кар'єру В. Н. Каразін, розгубленістю та пригніченістю молодого монарха, який побачив у цій бентежній особистості «споріднену душу» та наблизив її до себе. Швидкість, з якою В. Н. Каразін був відсторонений від державних справ, була розтлумачена виключно як результат інтриг з боку представників найвищих урядових кіл. Таким чином, історія В. Н. Каразіна була подана як свого роду феномен, атипове явище в історії російського монаршого двору, й не більше того.

На відміну від названих нами європейських дослідників, для яких В. Н. Каразін залишався тільки однією з багатьох постатей олександрівської епохи, американські вчені присвятили йому кілька спеціальних розвідок. Так, історик із США Дж. Флінн у 1969 р. виступив на сторінках журналу «*Slavic Review*» («Слов'янський огляд») зі статтею «V. N. Karazin, the Gentry, and Kharkov University» («В. Н. Каразін, дворянство та Харківський університет»)⁶, в якій дослідив діяльність Василя Назаровича в апараті Міністерства народної освіти, та, зокрема, його роль у реформуванні системи вищої освіти в Росії. Вчений відстоював думку про те, що патріотичні прагнення

¹ Масарик, Т. Г., Абрамов, М. А. (отв. ред.). (2000). *Россия и Европа*. Санкт-Петербург: РХГИ, 82.

² Егорова, К. Б. (2010). Т. Г. Масарик: от «русского вопроса» к «Русской акции». *К истории идей на Западе: «Русская идея»*. Санкт-Петербург: Изд-во Пушкинского Дома, 354.

³ Ненашева, З. С. (1987). *Историография истории южных и западных славян*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 235.

⁴ Ненашева, З. С. (1987). *Историография истории южных и западных славян*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 247.

⁵ Palmer, A. (1974). *Alexander I: Tsar of War and Peace*. New York: Harper&Row.

⁶ Flynn, J. T. (1969). V. N. Karazin, the Gentry, and Kharkov University. *Slavic Review*, Vol. 28, No 2 (Jun.). Pittsburgh: University of Pittsburgh, 209–220.

В. Н. Каразіна до перетворення рідного йому Харкова на університетське місто відповідало інтересам окремих можновладців (наприклад, А. Чарторийського), а тому було підхоплене та зрештою втілене в життя. Тож відкриття Харківського університету дослідник пропонував розглядати не як особисту каразінську заслугу, а як результат співпадіння інтересів центральної влади та місцевого суспільства.

Найвідомішою каразінознавчою розвідкою в американській історіографії стала монографія професора Джорджтаунського університету Ф. Фаднера «*Seventy Years of Pan-Slavism in Russia, Karazin to Danilevskii*» («Сімдесят років панславізму в Росії: від Каразіна до Данилевського», 1962 р.)¹. В цій праці науковець долучив В. Н. Каразіна до числа зачинателів російського панславізму, детально зупинившись на поданому ним проєкті створення слов'янської держави на Балканах під російським протекторатом, який був написаний Василем Назаровичем у 1804 р. під впливом розгорнутої сербським народом національно-визвольної боротьби проти турецького поневолення. Монографія викликала жваве обговорення в середовищі західної наукової громадськості². Наприклад, Г. В. Дьюї визнавав, що це було солідне дослідження, яке спиралося на ґрунтовну документальну базу та мало всі шанси стати настільною книгою славістів³. Р. С. Смал-Стоцький також назвав монографію Ф. Фаднера прекрасною розвідкою з історії російської дипломатії. Втім, як вказував рецензент, вона мала і слабкі сторони (неточність транслітерації окремих прізвищ або географічних назв без урахування специфіки російської вимови; плутанину в термінах тощо), що, втім, не применшувало її значення для американської славістики⁴.

Положення, висунуті Ф. Фаднером, були прокоментовані й радянськими дослідниками. Зокрема, І. С. Достян показала, що американський історик підійшов до розгляду проєктів об'єднання слов'ян, що висувалися на початку XIX ст. в Російській імперії, без урахування принципових відмінностей у їхній соціальній та політичній спрямованості, ідейних переконань їхніх авторів і т. д., що ставить під сумнів тезу про існування в Росії в цей період «політичного панславізму»⁵. Тож і долучення В. Н. Каразіна до предтеч панславізму в Російській імперії, на думку авторки, виглядало непереконливо.

Таким чином, в історіографії країн Центральної та Західної Європи і Північної Америки не склався єдиний підхід до характеристики особистості та діяльності В. Н. Каразіна. В основному він був репрезентований як історичний діяч олександрівської епохи, який прагнув до проведення реформ як у сфері зовнішньої, так і внутрішньої політики Російської імперії, проте швидко зійшов з державної арени й не зміг втілити всі свої задуми у життя.

Більш обширною та цілісною виглядає болгарська історіографія, представники якої неодноразово зверталися до історії роду Каразінних. Перші зафіксовані нами каразінознавчі розвідки датуються 40-ми рр. XX ст.⁶ В цей період болгарська історична наука перебувала на стадії свого інституційного й методологічного становлення і ще не мала достатньо потужного потенціалу для створення цілісної концепції національної історії та написання узагальнюючих праць. Історики в основному бачили свою задачу в напрямку пошуку та публікації нових джерел, накопичення та уточнення фактів. Тематично в центрі уваги болгарських дослідників перебувала в основному історія національного відродження, боротьби проти турецького поневолення тощо⁷ (ця ж проблематика привертала значну увагу науковців і у другій половині XX ст.⁸).

¹ Fadner, F. (1962). *Seventy Years of Pan-Slavism in Russia, Karazin to Danilevskii*. Washington: Georgetown University Press.

² Riasanovsky, N. (1963). Review: *Seventy Years of Pan-Slavism in Russia, Karazin to Danilevskii* by F. Fadner. *The Russian Review*, Vol. 22, No 2. Lawrence: University of Kansas, 196–198.

³ Dewey, H.W. (1964). Review: *Seventy Years of Pan-Slavism in Russia, Karazin to Danilevskii* by F. Fadner. *The Slavic and East European Journal*, Vol. 8, No 1 (Spring). Los Angeles: University of Southern California, 99–100.

⁴ Smal-Stocky, R. (1964). Review: *Seventy Years of Pan-Slavism in Russia, Karazin to Danilevskii* by F. Fadner. *The Catholic Historical Review*, Vol. 49, No 4. Washington: The Catholic University of America, 574–576.

⁵ Достян, И.С. (1980). *Русская общественная мысль и балканские народы от Радищева до декабристов*. Москва: Наука, 69–70.

⁶ Станчев, М., Запрянова, А., Георгиев, Л., Чолов, П. (съст.). (2005). *Василий Каразин: живот и дейност*. София: Акад. изд-во «Марин Дринов», 231–239.

⁷ Ненашева, З.С. (1987). *Историография истории южных и западных славян*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 122.

⁸ Ненашева, З.С. (1987). *Историография истории южных и западных славян*. Москва: Изд-во Моск. ун-та,

Відомо, що представники роду Каразіних брали у цих процесах безпосередню участь. Наприклад, батько просвітителя Н. О. Каразін, будучи офіцером російської армії, у 1768 р. провів кілька політичних місій на Балканському півострові з тим, щоб дізнатися про настрої балканських християн напередодні російсько-турецької війни 1768–1774 рр. Онук «українського Ломоносова», художник та публіцист М. М. Каразін, брав участь в російсько-турецькій війні 1877–1878 рр., яка завершилася звільненням Болгарії від османського іґа¹. Тому не викликає здивування той факт, що в більшості випадків розвідки болгарських науковців, які вийшли друком до початку ХХІ ст., стосувалися не самого В. Н. Каразіна, а його предків та нащадків, які безпосередньо брали участь у творенні історії болгарського народу. Прикметним є той факт, що в національній енциклопедії «Болгарія» (видавалася з 1978 по 1996 рр.) наявна стаття тільки про Н. О. Каразіна, хоча і згадано, що він, окрім інших заслуг, став батьком засновника Харківського університету². Протягом ХХ ст. лише одна брошура, опублікована болгарською мовою, була спеціально присвячена біографії В. Н. Каразіна³. Її автором став вчений-хімік з Харківського університету С. М. Кузьменко, тож увага автора була переважно спрямована на висвітлення ролі «українського Ломоносова» у розвиткові науки і техніки на теренах Російської імперії. Втім, за усіма ознаками ця публікація належить скоріше радянській, а не національній болгарській каразінознавчій історіографії.

Розвідка С. М. Кузьменка демонструє, що співпраця між болгарськими та харківськими вченими у напрямку дослідження біографії В. Н. Каразіна розпочалася вже у 1960-х рр. Особливо бурхливий підйом такої наукової кооперації спостерігався починаючи з 1990-х рр., що закономірним чином призвело до зростання числа відповідних публікацій. Багато в чому це стало можливим завдяки діяльності професора Харківського університету М. Г. Станчева. Його наукові інтереси концентрувалися навколо вивчення генеалогії роду Караджі-Каразіних та з'ясування етнічної належності В. Н. Каразіна та його предків. Разом з цим науковець чимало зробив для популяризації імені Василя Назаровича у Болгарії, особливо напередодні 200-річчя заснування Харківського університету⁴. Найбільш яскравою подією в болгарському каразінознавстві початку ХХІ ст. став вихід редактованого М. Г. Станчевим збірника «Василий Каразин: живот и дейност»⁵ («Василь Каразін: життя та діяльність», 2005 р.). До нього увійшли статті як болгарських (Л. Димитров, А. Запрянова, Д. Мінчев та ін.), так і українських (О. А. Узбек та ін.) авторів, а також передруки низки болгарськомовних розвідок (Д. Попов та ін.), що вже встигли стати бібліографічною рідкістю, а тому були майже недоступні каразінознавцям з інших країн. Окрім публікацій науково-дослідницького характеру у збірнику були оприлюднені також і нові джерела, що проливали світло на історію каразіньського роду: спогади та листи членів родини Каразіних, архівні документи, фотографії тощо. Особливий інтерес викликає стаття провідного болгарського геральдиста Хр. Дерменджисєва, який відновив герб родини Каразіних. До збірника був доданий бібліографічний перелік каразінознавчої літератури, у т. ч. тієї, яка вийшла друком у Болгарії. Видання дістало схвальні відгуки з боку фахівців⁶.

Таким чином, початок ХХІ ст. в болгарській історіографії ознаменувався збільшенням наукового інтересу не тільки до роду Караджі-Каразіних взагалі, а й В. Н. Каразіна зокрема. Наслідком цього стало збільшення поінформованості широкої читацької аудиторії про життя та діяння цієї історичної фігури, та певний рівень суспільного визнання, наочним прикладом чого можна вважати включення біографічних статей про В. Н. Каразіна до провідних сучасних болгарських енциклопедій, а також появу статей у публіцистиці.

Станом на кінець ХХ ст. з-поміж усіх закордонних держав найґрунтовніша каразінознавча традиція склалася в Російській Федерації. Цей напрямок зарубіжної історіографії є, напевне, найбільш близьким та відомим для українських науковців. З одного боку, це обумовлено

¹ Березюк, Н.М. (2003). Достойные своего рода (К семейному портрету Каразиных).

Університети=Universitates, No 1. Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 66.

² Енциклопедия «България» (1982). Т. 3. София: Изд-во на Българската Академия на Науките, 332.

³ Кузьменко, С. Н. (1961). *В. Н. Каразин*. София: Нар. просвета.

⁴ Див., наприклад: Станчев, М.Г. (2004). Васил Каразин и основаването на Харковския университет.

Исторически преглед, Кн. 3–4, 184–198 та ін.

⁵ Станчев, М., Запрянова, А., Георгиев, Л., Чолов, П. (сост.). (2005). *Василий Каразин: живот и дейност*.

София: Акад. изд-во «Марин Дринов».

⁶ Григоров, Л. (2005). Монография на забравен многовековен български род. *Родознание, No 3.* София, 55–56.

особливостями розвитку історичної науки обох країн, які протягом тривалого часу були інтегровані до єдиного інтелектуального простору спочатку Російської імперії, а потім – Радянського Союзу, тож розвиваються на єдиному методологічному ґрунті та проходять схожі еволюційні етапи. З іншого боку, географічна близькість та схожість мов дозволяли науковцям майже без перешкод здійснювати обмін найновішою літературою з досліджуваної проблематики, працювати в архівних закладах та бібліотеках, що складало всі умови для взаємовигідного наукового співробітництва.

Російські дослідники кінця ХХ – початку ХХІ ст. продовжили започаткований попередниками підхід до висвітлення біографії В. Н. Каразіна. Тому, за виключенням поодиноких науково-популярних статей, в яких мова йшла про діяльність Василя Назаровича у структурі державного апарату на початку ХІХ ст.¹ або про його експерименти у природничих та технічних науках², науковці в першу чергу розробляли проблеми, пов'язані з роллю В. Н. Каразіна у суспільному житті Російської імперії³. Особливо слід відмітити внесок Ю. Є. Грачевої, яка у 2008 р. захистила в Московському державному університеті імені М. В. Ломоносова кандидатську дисертацію на тему: «Василий Назарович Каразин на государственной службе и в общественной жизни России I трети XIX века» («Василь Назарович Каразин на державній службі та в суспільному житті Росії I третини ХІХ століття»)⁴. У дисертаційному дослідженні, а також низці статей, де були викладені його основні положення⁵, авторка здійснила спробу скласти цілісний портрет В. Н. Каразіна в контексті сучасного йому державного життя та схарактеризувати особливості його світогляду, для чого провела порівняльний аналіз каразінських проектів з пропозиціями, що були висунуті іншими державними діячами першої третини ХІХ ст. Беззаперечною заслугою московської дослідниці треба визнати скрупульозну обробку фондів московських та петербурзьких архівосховищ, що дозволило їй, спираючись на широку документальну базу, переглянути окремі усталені погляди на особистість В. Н. Каразіна, пролити світло на окремі маловивчені періоди його життя (наприклад, з 1821 до 1842 рр. – після звільнення зі Шліссельбурзької фортеці до смерті та ін.). На основі дисертації через кілька років була видана монографія «"Позвольте мне быть полезным!". Василий Назарович Каразин на государственной службе и в общественной жизни России первой трети XIX в.» («"Дозвольте мені бути корисним!". Василь Назарович Каразин на державній службі та в суспільному житті Росії першої третини ХІХ ст.», 2012 р.)⁶, яка була схвально сприйнята в науковому середовищі⁷. Інтерес до постаті В. Н. Каразіна з боку російських вчених та громадськості доводить наявність відповідних статей в російських універсальних та галузевих довідково-енциклопедичних виданнях.

Отже, зарубіжна історіографія вивчення біографії В. Н. Каразіна є менш обширною порівняно з «материковою» Україною, що, втім, не применшує її цінності. Підходи до висвітлення особистості головного натхненника заснування Харківського університету, які склалися в різних країнах світу (Болгарія, Російська Федерація, Сполучені Штати Америки та ін.) відрізнялися неоднорідністю, що було обумовлене специфікою розвитку історичної науки та, зокрема, історичної славістики у відмінних культурних традиціях.

References:

1. Berezyuk, N. M. (2003). *Dostoyinye svoego roda (K semeynomu portretu Karazinyih)*. [Worthy of a kind (For a family portrait Karazin)]. *Universytety=Universitates, No 1*. Kharkiv: Kharkiv University, 58–68.

¹ Долгих, А.Н. (2008). Ходивший на две стороны: Василий Каразин и его карьера. *Родина, No 11*. Москва, 58–60.

² Прядильщиков, Г. (1992). *Этот удивительный Каразин Техника молодежи, No 11*. Москва, 60.

³ Див., наприклад: Николаенко, П.Д. (2012). Как невиновный В. Н. Каразин по высочайшему повелению оказался в Шлиссельбургской крепости. *Клио, No 1 (61)*. Санкт-Петербург, 112–115 та ін.

⁴ Грачева, Ю.Е. (2008). *Василий Назарович Каразин на государственной службе и в общественной жизни России I трети XIX века*: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.02 «Отечественная история». Москва.

⁵ Див., наприклад: Грачева, Ю.Е. (2008). Василий Назарович Каразин и петербургское общество на рубеже 1810-1820 гг. ХІХ в. *Вестник ПСТГУ. Серия: История, No 1 (26)*. Москва: ПСТГУ, 24–41 та ін.

⁶ Грачева, Ю.Е. (2012). «Позвольте мне быть полезным!». *Василий Назарович Каразин на государственной службе и в общественной жизни России первой трети XIX в.* Москва: ПСТГУ.

⁷ Посохов, С.И. (2012). Рецензия на книгу «Позвольте мне быть полезным!». Василий Назарович Каразин на государственной службе и в общественной жизни России первой трети XIX в. Ю. Е. Грачевой. *Вестник ПСТГУ, Серия: История, No 1 (44)*. Москва: ПСТГУ, 135–136.

2. Dewey, H. W. (1964). Review: Seventy Years of Pan-Slavism in Russia, Karazin to Danilevskii by F. Fadner. *The Slavic and East European Journal, Vol. 8, No 1 (Spring)*. Los Angeles: University of Southern California, 99–100.
3. Dolgih, A. N. (2008). Hodivshiy na dve storonyi: Vasiliy Karazin i ego kar'era. [Who walked on two sides: Vasyl' Karazin and his career]. *Rodina, No 11*. Moscow, 58–60.
4. Dostyan, I. S. (1980). *Russkaya obschestvennaya myisl' i balkanskije narodyi ot Radischeva do dekabristov*. [Russian public opinion and Balkan nations from Radischev to Decembrists]. Moscow: Nauka.
5. Egorova, K. B. (2010). T. G. Masarik: ot «russkogo voprosa» k «Russkoy aktsii». [Tomash Masaryk: from the “Russian question” to the “Russian action”]. *K istorii idey na Zapade: “Russkaya ideya”*. [On the history of ideas in the West: the “Russian idea”]. St. Petersburg: The Pushkin House, 339–357.
6. Entsiklopediya “Balgariya“. (1982). T. 3. [Vol. 3]. Sofia: Izd-vo na Balgarskata Akademiya na Naukite.
7. Fadner, F. (1962). *Seventy Years of Pan-Slavism in Russia, Karazin to Danilevskii*. Washington: Georgetown University Press.
8. Flynn, J. T. (1969). V. N. Karazin, the Gentry, and Kharkov University. *Slavic Review, Vol. 28, No 2 (Jun.)*. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 209–220.
9. Gracheva, Yu. E. (2008). Vasiliy Nazarovich Karazin i peterburgskoe obschestvo na rubezhe 1810—1820 gg. XIX v. [Vasyl' Karazin and the Petersburg society at the turn of 1810-1820's.the 19th century]. *Vestnik PSTGU. Seriya: Istorija, No 1 (26)*. Moscow: PSTGU, 24–41.
10. Gracheva, Yu. E. (2008). *Vasiliy Nazarovich Karazin na gosudarstvennoy sluzhbe i v obschestvennoy zhizni Rossii I tretii XIX veka*. [Vasyl' Karazin in the civil service and public life in Russia the 1st third of the 19th century]. Avtoref. diss. na soiskanie nauch. stepeni kand. ist. nauk: spets. 07.00.02 “Otechestvennaya istoriya” [“National history”]. Moscow.
11. Gracheva, Yu. E. (2012). “Pozvolte mne byit poleznym!”. *Vasiliy Nazarovich Karazin na gosudarstvennoy sluzhbe i v obschestvennoy zhizni Rossii pervoy tretii XIX v.* [“Let me be useful!”. Vasyl' Karazin in the civil service and public life in Russia the first third of the 19th century]. Moscow, PSTGU.
12. Grigorov, L. (2005). Monografiya na zabraven mnogovekoven balgarski rod. [Monograph about the forgotten ancient Bulgarian family]. *Rodoznanie, No 3*. Sofia, 55–56.
13. Kuzmenko, S. N. (1961). *V. N. Karazin*. [Vasyl' Karazin]. Sofia: Narodna prosveta.
14. Masarik, T. G., Abramov, M. A. (ed.). (2000). *Rossiya i Evropa*. [Russia and Europe]. St. Petersburg: RHGI.
15. Nenashcheva, Z. S. (1987). *Istoriografiya istorii yuzhnykh i zapadnykh slavyan*. [Historiography of Southern and Western Slavs history]. Moscow: Moscow University.
16. Nikolaenko, P. D. (2012). Kak nevinovnyiy V. N. Karazin po vyisochayshemu povelenyu okazalsya v Shlisselburgskoy kreposti. [How innocent Vasyl' Karazin was jailed in Shlisselburg Fortress by imperial order]. *Klio, No 1 (61)*. St. Petersburg, 112–115.
17. Palmer, A. (1974). *Alexander I: Tsar of War and Peace*. New York: Harper&Row.
18. Posokhov, S. I. (2012). Review: “Let me be useful!”. Vasyl' Karazin in the civil service and public life in Russia the first^t third of the 19th century by Yu. E. Gracheva. *Vestnik PSTGU. Seriya: Istorija, No 1 (44)*. Moscow: PSTGU, 135–136.
19. Pryadilshchikov, G. (1992). Etot udivitelnyiy Karazin. [This amazing Karazin]. *Tehnika molodezhi, No 11*. Moscow, 60.
20. Riasanovsky, N. (1963). Review: Seventy Years of Pan-Slavism in Russia, Karazin to Danilevskii by F. Fadner. *The Russian Review, Vol. 22, No 2*. Lawrence: University of Kansas, 196–198.
21. Smal-Stocky, R. (1964). Review: Seventy Years of Pan-Slavism in Russia, Karazin to Danilevskii by F. Fadner. *The Catholic Historical Review, Vol. 49, No 4*. Washington: The Catholic University of America, 574–576.
22. Stanchev, M. G. (2004). Vasil Karazin i osnovavaneto na Harkovskiya universitet. [Vasyl' Karazin and the foundation of Kharkiv University]. *Istoricheski pregled, Vol. 3–4*. Sofia, 184–198.
23. Stanchev, M., Zapryanova, A., Georgiev, L., Cholov, P. (form.). (2005). *Vasiliy Karazin: zhivot i deynost*. [Vasyl' Karazin: life and activities]. Sofia: Akad. izd-vo «Marin Drinov».
24. Vovk, O. I. (2014). Vasyl' Karazin v intelektual'nomu seredovyshchi zakhidnoyi ukrayins'koyi diaspory: do pytannya istoriografichnoho obrazu. [Vasyl' Karazin in the intellectual environment of the Western Ukrainian diaspora: on the question of the historiographical image]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh, Vol. 17*. Kyiv: Kyiv University, 136–139.